

Мовне вираження емоційно-психічного стану в листуванні Миколи Куліша

Юрій Кохан

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови філологічного факультету,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(площа Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна);
e-mail: iu.kokhan1961@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5650-4660>*

Стаття присвячена аналізу епістолярії видатного українського драматурга, представника «розстріляного Відродження» Миколи Куліша. Зроблено акцент на важливості досліджень листування письменника як репрезентанта внутрішнього світу та емоційно-психічного стану митця слова.

З'ясовано детермінанти й особливості емоційного стану адресанта, схарактеризовано добір мовних засобів для його вираження. У статті проаналізовано мовні одиниці – слова, словосполучення та речення, використані Кулішем у листуванні з колегами-письменниками та дружиною як маркери його емоційно-психічного стану. Визначено відмінності в емоційному забарвленні і, відповідно, у використанні мовних засобів Кулішевих листів до літераторів, де адресант постає насамперед як автор зі своїми творчими проблемами й переживаннями, і родинного листування, де Куліш виявляє себе як іронічний чи самоіронічний, але попри те турботливий і люблячий чоловік і батько.

З'ясовано, що внутрішній стан Миколи Куліша, значною мірою зумовлений не дуже гарним здоров'ям, безгрошів'ям, провінційним життям і втомою від напруженої роботи, незрідка забюрократизованої, в органах народної освіти та соціального виховання, репрезентують різноманітні за семантикою та стилістичними властивостями мовні одиниці – лексеми і фрази, зокрема народнорозмовна, в т.ч пейоративна лексика, застарілі слова-старослов'янізми, канцеляризми, ідеологеми, окремі авторські новотвори. Визначено, якими мовними засобами створюється притаманне багатьом листам М.Куліша гумористичне чи іронічно-саркастичне забарвлення. З'ясовано роль фразеологічних одиниць (ФО) різних типів – ідіом, літературних цитат, стійких словосполук публіцистичного чи офіційно-ділового характеру для відтворення емоційно-психічного стану письменника.

Ключові слова: листування, епістолярій, адресат, адресант, емоційно-психічний стан, мовна особистість, лексика, фразеологізм

Основним матеріалом для вивчення художнього світу митця слова, його мовної особистості, безумовно, є творча спадщина. Але для глибшого розуміння творчості письменника вкрай необхідним є вивчення інших проявів особистості автора – щоденників, листів, нотаток тощо. «В останні десятиліття письменницький епістолярій дедалі частіше стає об'єктом дослідження...», – пише В. Кузьменко [6, с.68]. На актуальності досліджень у галузі епістолографії наголошує А. Загнітко: «Зовсім нерозкритими залишаються питання самоідентифікації мовної особистості в епістолярному дискурсі і простеження видозмін індивідуальності мовної особистості залежно від адресата, соціальних умов, життєвого досвіду» [5, с.59]. На думку С. Богдан, специфіка листування полягає в тому, що епістолярія «належить до спонтанних, непередбачених і таких, яка позбавлена штучного втручання й корегування. Тобто гіпотетично саме в ній (подібно до розмовного спілкування) мають найвиразніше відобразитися реальні первинні емоційні стани, на противагу, скажімо, вторинним (змодельованим) у художніх текстах» [2, с. 51].

На пізнавальній цінності цінність листів як джерела інформації про письменника наголошує В. Кузьменко: «Отже, листування письменника – надзвичайно цінне першоджерело осмислення творчої індивідуальності митця з усім спектром понять цієї структури: особистість, світогляд, індивідуальний стиль тощо. Звичайно, цілісне вивчення письменницького епістолярію можливе лише в контексті художніх творів автора, його записників, щоденників, мемуарів, а також листів до митця і листів про нього, архівних матеріалів тощо» [6, с. 69].

Актуальність теми пропонованої статті зумовлена недостатньою кількістю мовознавчих праць про епістолярій М. Куліша як складник його творчої спадщини і репрезентант емоційно-психічного портрета автора. Як відзначила Ю. Невська, «численні листи Миколи Куліша є свідцтвами його світогляду й переконань. На нашу думку, саме в листах виразно вимальовуються риси його мовної особистості, характеру, корпус листів дозволяє вирізнити цілком оригінальний ідіостиль епістолярію цієї непересічної постаті» [12, с.10]. Науковиця зосередила увагу на дискурсивних словах у листах М. Куліша, хоча принагідно розглядає й інші складники листування письменника.

Матеріалом для написання статті були листи М. Куліша, вміщені у двотомному виданні творів (Куліш М. Г. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро. 1990. Т. 2. 877 с.). Далі цитуємо за цим виданням, вказуючи сторінки. Зрозуміло, що тональність листів, ужиті в них мовні засоби зумовлені особою адресата, відносинами між адресатом і адресантом, емоційно-психічним станом останнього, метою написання листа та іншими чинниками. У листах вимальовуються різні аспекти життя письменника й пов'язані з ними думки, сумніви, переживання, виявляються риси його мовної особистості, емоційно-психічний стан, світосприйняття тощо.

Зазвичай дослідники епістолярій літераторів звертають увагу на те, як у листах відбито творчість письменника, на оцінки ним літературного процесу. В. Кузьменко пише, що в письменницьких листах уміщена літературна критика, творча історія відомих і малопомітних творів, оцінки творів художньої словесності [6, с.70–71]. Багато такого матеріалу знаходимо і в листуванні М. Куліша. Розглянемо насамперед мовні засоби, використані письменником у листах до колег-письменників, де він пише про свою літературну роботу, про творчість інших авторів чи розмірковує про стан тодішньої української літератури. Також розглянемо листи, Куліша до дружини, що здебільшого мають суто побутовий характер.

Найбільше в названому двотомнику представлено листи Миколи Куліша до Івана Дніпровського. (До речі, листування Куліша з Дніпровським найчастіше ставало об'єктом наукових досліджень). У багатьох листах М. Куліш повідомляє І. Дніпровському про роботу над п'єсою «97». У листах відчувається втома, лунає незадоволення твором, критичне ставлення до себе як до письменника. Репрезентантами такої оцінки є слова та фразеологізми з відповідною семантикою: *важко, стомлений, незадоволений, за голову вхопитися*, метафори *зірвати зеленою, не доспіти*: «*Важко. Стомлений мозок дуже скупий на уявлення й творчість. Минули молоді літа, нема вже захоплення й гострого творчого відчуття*» [490]; «*Засів щільно коло п'єси. Написати її – написав, а коли прочитав, то за голову вхопився. Таке вийшло, хоч рви на клаптики або пали на огні*» [493]; «*Отож, Жане, виходить на те що я сам незадоволений п'єсою. Трошки зеленою я її зірвав, не доспіла це*» [495]. Цікавими в тексті листа, написаного чоловіком, є «жіночі» метафори, пов'язані з вагітністю й виношуванням дитини: «*Тепер уже каюся, що поспішивсь з п'єсою. <...> Виросло таке почуття, що начебто я її не доносив, скинув на восьмому місяці*» [496].

Так же критично автор оцінює роман, над яким почав працювати: «*Погано, друже. Не горю, а тлію, як ганчірка в золі. Найбільш вражає те, що одну сторінку складаю цілу*

годину» [498]; «*Чи задоволений сам «писанням»? Ні, Жане, не задоволений. Пошарпане вийшло. Примітивно яось*» [521]. Критичне ставлення до свого твору виявляється і в графічному оформленні, а саме у вживанні слова *писання* в лапках, що посилює іронічне забарвлення, якого набуває це слово в наведеному контексті. Хоча, як видно з листів, Куліш з ентузіазмом узявся до роботи над новою для нього жанровою формою. У листі до Дніпровського, де він повідомляє про початок роботи над романом, виразно відчувається бадьорість і бажання працювати, виражені насамперед фразеологізмами *засукувати рукава* і *братись до діла*: «*Почав писати «велике полотно». <...> Треба засукувати рукава і братись до великого діла. Пишу роман*» [495]. Знову ж таки вживання лапок у словосполученні *велике полотно* свідчить про усвідомлення автором клішованості цього вислову, невідповідності його стилістиці приватного листування і, отже, може вважатись проявом певної самоіронії. Однак робота пішла важко, і в іншому листі до Дніпровського Куліш знову скаржиться на творчу кризу: «*Старе моє перо, шкребе, ржею вкрилося*» [496]; «*Чи я старий вже став, чи висох, як будяк на степу. Колись <...> не писав, а горів. Перо доганяло мої думки, мої образи. Летіли вони, як дикі коні степом, розпустивши свої гриви, різали гаряче повітря і одкидували його цілими шматками геть од своїх копит. А тепер: волочиться перо по бумазі, наче лінивий віл степом, і оглядається назад*» [498]; «*Хоч і не горнутья до тебе слова, тікають геть перелякані образи, і спотикається перо, а все ж таки дечого можна вробити*» [500]. Незадоволення своєю творчістю автор передає низкою художніх засобів: метафор, символів, порівнянь, робить це образно й високохудожньо, використовуючи для побудови антитези традиційну метафору горіння і такі ж традиційні символи коня й вола. Наскрізно через ці засоби проходить слово *перо*, до якого автор неодноразово звертається як до символу письменницької праці.

Значною мірою творча криза була спричинена умовами життя й роботи драматурга. Як відомо, у середині 1920-их рр. М. Куліш жив в Одесі і працював в органах освіти й виховання та в провінційній газеті. Свою роботу автор характеризує відомим висловом із «Слова про Ігорів похід», трансформувачи його: «*Щодо мене, то мозок мій «растекається по соцьвиховському древу*» [498]. Саме ця бюрократична робота значною мірою спричиняла втому, на яку неодноразово скаржився письменник. У листах до І. Дніпровського свою завантаженість на роботі М. Куліш передає низкою слів і ФО відповідної семантики: «*Немає хвилинки присісти. Як муха в окропі*» [490]; «*Ох, Жане, важко. Навантажили мене, як верблюда. По нашому виходить – дали «нагрузку». І от тая нагрузка придавила мене, як стопудовая вага. Ледве дихаю*» (Відчуваючи чужорідність російськомовного канцеляризму *нагрузка*, автор бере його в лапки) [509]; «*А соцьвих*

виснажує мене день у день. Як той глист, висмокчує всі мої сили. Стомився я. Хитаюся, тіні немає» [492]; «Губить мене Соцвих, поїдом їсть» [510]; «Ще один, два місяці такої роботи – і шабаши. Жаба цицьки мені дасть» [511]; «Газета мене поїдом їсть, жере мене» [534]. Помітно, що для передачі свого стану фізичної й емоційної втоми автор здебільшого звертається до фразеологізмів як до більш образних порівняно зі словами виразових засобів.

Сумний, а то й гнітючий настрій, помітний у листах М. Куліша («В Одесі осінь, а в мене – суми» [511]), спричинявся невлаштованим побутом і постійною нестачею коштів, що, звісно ж, не сприяло творчій роботі, на що він часто скаржитися Іванові Дніпровському: «На хліб немає. Ще ніколи не було так тяжко. Гроші, Жане, гроші. Бо холодно й голодно» [512]; «Сім'я моя в Одесі. А заробіток мій 100 крб. 60 карбованців треба посилати кодлової мосму, а на 40 я танцюю» [534]. Особливо виразно відчувається пригнічений стан Куліша в листі до Дніпровського, де Куліш прямо питає, чи вдалося Дніпровському посприяти отриманню гонорару за п'єсу: «Мене тепер вона [п'єса – Ю.К.] цікавить з боку грошей. <...> Чи продав ти її за тридцять, чи за двадцять сріблеників, чи це не продав? <...> Йде нахабно осінь. Жовтіє в очах і кортить ... випити і це купити якісь там штани треба. Як бачиш, проблема тут досить складна» [506]. Говорячи про гонорар, автор використовує біблійний вислів, уживаючи його як у канонічному вигляді *тридцять сріблеників*, так і в субститутованому: *двадцять сріблеників*. Можливо, використання цього вислову зумовлене тим, що Куліш сприймає як зраду літературі, духовному життю необхідність продавати плід своєї творчості хоч за якісь гроші.

Негативні емоції щодо своїх побутових умов, у яких доводиться писати в Одесі чи доведеться писати в разі переведення на роботу до провінційного містечка, автор передає різними за стилістичними характеристиками та семантикою мовними одиницями: книжними словами-старослов'янізмами (*одесную, ошую, нозі*), словами з негативною семантикою (*сморід*), згрубілими лексемами (*срач, срака*) та фраземами (*чорта з два*), епітетами зневажливого забарвлення (*кізячно-болотяна провінція*) та іншими засобами вираження: «Чорта з два писатимеш, коли одесную тебе дружина сяде, ошую – теща, а у нозі – діти» [547]; «Побачиш гурт дітей, жінок з дітьми, і вдарить тебе в ніс великий сморід (вузенький двір, срач – смітник)» [509]; «Перспектива: я їду в Голту, умираю як письменник, бо житиму в болоті, в міщанському містечковому болоті...» [527]; «Люба моя, солодка моя, кізячно-

болотяна провінція. В буфеті сельтерська і лимонад, а за вікном десь в темному саду молодик жовтий повісився на вітах і холоне перед смертю. За вікном хтось хакає в кущах, біліє чиясь срака» [531–532]. Своє іронічне сприйняття одеського і майбутнього провінційного життя Куліш змальовує мовними засобами виразно пейоративного забарвлення та вульгаризмами.

Як нам видається, ще однією помітною рисою в листуванні М. Куліша з І. Дніпровським є відчуття самотності, браку дружнього спілкування. Зазвичай одним із кінцевих елементів традиційного листа є переказування вітань і прохання писати. У листах Куліша цей складник є не лише етикетним елементом, а й справді проханням писати. Мало не в кожному його листі спостерігаємо питання Дніпровському, чому той не пише, чи наполегливе прохання написати або відповісти на попередні листи. Наприклад, лист від 23.10.1923 починається і закінчується питанням, чому І. Дніпровський не пише, і проханням відповісти: «Дорогий Жане! Чого не пишеш, чого мовчиш? Я гадаю, що в тебе більше вільного часу» [490]; «Ну, Жане, напиши дві-три слові» [491]. (Принагідно звернімо увагу на застарілу форму двоїни *дві-три слові* як засіб увиразнення); «Пиши, Жане, та частіше, це для мене потрібне, як повітря» [495]; «Чи будеш ти мені писати, Жане?» [532]. У деяких листах Куліш прямо говорить про свою самотність і про її негативний вплив: «Я самотний. А самотне дерево іноді засихає. Присихаю і я потрошку» [495]; «Не забувай, що я один тут, на самоті» [503]; «Жане любий! Чом не озиваєшся? Я тут один, як пеньок серед поля або «баба» в степу» [533]. Прохання писати бачимо і всередині деяких листів: «Відгукнись, Жане, напиши – де ти зараз перебуваєш. В Харкові чи ні?» [492]; «Чого, Жане, замовк і не пишеш, і не їдеш до мене [503]. Але, очевидно, листи від Дніпровського надходили не так часто, як хотілось би Кулішеві, тому він, можливо, ображаючись на друга, погрожує теж припинити листування: «Ну, поки що буде. Пиши. Не будеш писати, кину й я» [505].

Прохання до Дніпровського частіше писати зумовлене не лише браком дружнього спілкування, а й відірваністю Куліша від столичного літературного життя. Тому нерідко в листуванні звучить прохання повідомляти літературні новини чи прислати щось із написаного: «Може, передаєш мені децю з твоїх творів» [491]; «Немає тут свіжого літературного «оточення», немає друзів. І навіть теплого щирого слова не чую» [495]; «За літературні новини пиши. Хто що робить, за що змагаються. <...> І це прошу: пришли книжок, зразки з найкращого пришли» [498]; «Ну, а тепер жду листа від тебе. Чого не скажеш ані слова за те, що ти думаєш і що ти пишеш» [505]. Бажання мати уявлення про сучасний йому літературний процес зумовлюють постійні прохання Куліша до Дніпровського, який був людиною, ближчою до столичного

літературного середовища, тримати його в курсі літературних новин.

Крім завантаженості на роботі, матеріальної скрути й побутових проблем, на емоційний стан М. Куліша впливають і проблеми зі здоров'ям: «П'ятий день зазнаю такого зубного болю, що до мене й люди не підходять. Бояться» [520]; «Пішов до лікарів – знайшли купу хвороб, та яких! <...> А настрої, Жане, погані та важкі. Нічого я не пишу» [558]. Однак попри життєві негаразди і творчу втому автор не втрачає оптимізму: «Міркую, філософствую: сьогодні зупи, завтра голова, через рік ноги, а там – гімнорой (Звернімо увагу на створений шляхом переогласовки дотепний авторський неологізм, хоч і вульгарний.) і т.п. Коли ж писатиму? Тому, не зважаючи навіть на зуби, пишу» [521]. М. Куліш сподівається на те, що його його літературна праця буде корисною для людей. Це сподівання передається трансформованим Шевченковим виразом з вірша «І Архімед, і Галілей», завдяки чому крилатий вислів набуває виразного ідеологічного забарвлення: «Може-таки які дві-три спізнелі квітки упадуть на пролетарську оновлену землю» [Там само].

Однак неправильно було б сказати, що епістолярій М. Куліша позначений лише сумом і пригніченим настроєм. В одному з листів письменник сам себе характеризує як людину з почуттям гумору: «Як же це я забув про мій природний юмор. Він же не покинув мене і вірний мені, мабуть, довіку. Трохи гострий став, з сарказмом посватався – та не біда» [500]. Наприклад, з іронією Куліш пише про своє членство в московському Товаристві драматичних письменників і композиторів, на яке він погодився: «Як же: покійні *Островські, Чехови* та інші *корифеї*. <...> Так що, Жане, виходить, що тепер я *товаришем став покійного Островського і близько стою до корифеїв*» [528]. Засобом творення комічного, з одного боку, стає уживання у множині прізвищ російських драматургів та акцентування на слові *корифеї*, а з іншого – уведення автором себе до групи цих російських діячів театру й літератури.

Яскравим дружнім гумором просякнуті рядки, де Куліш жартома фантазує про майбутнє полювання у товаристві Дніпровського, Хвильового й Тичини: «Я заберусь десь у курник, а ти підеш у ларьок, а Хвильовий в печі палитиме. <...> Не знаю, чи «присогласити» Павла Григоровича. Чи здатне воно буде хоч тараню їсти? А знаєш що, Жане. Даваймо вивчимо Павла Григоровича *матюкатись і крізь зуби цвіркати слиною*. А тоді покажемо всім. От, мовляв, образувалити таки парня. На людей таки *скидається*» [547]. Жартівливий настрої Куліша передається в листі низкою засобів. Насамперед це свідомо абсурдизація описуваного, особливо щодо

П. Тичини. Йому приписується повна побутова безпорадність – невміння їсти тараню і навіть нецензурно лаятись. Відповідно вміння лаятись і чвіркати слиною подано як важливий очікуваний результат «освіти». Посиленню сарказму сприяє уживання середнього роду – *здатне, воно*.

Цікавим, як нам видається, є емоційне забарвлення листування Миколи Куліша з Аркадієм Любченком. Перші листи мали цілком офіційний характер, про що свідчать звертання М. Куліша до адресата: «В/пов. [високоповажний – Ю.К.] тов. Любченко!» [585]; «В/и [вельмишановний – Ю.К.] товаришу Любченко!» [Там само]. Такий тон зумовлений не дуже близькими на той момент стосунками між письменниками, про що пише сам Куліш: «Вас я вже трошки знаю. Читав в альманасі «Гарту», в «Кварталах». Відчув до Вас чималу щирість, а це, на мою думку, найкраще у письменника» [Там само].

Пізніші листи вже починаються звертанням «Товаришу Любченко!» [587, 590]. Куліш пише: «Я вже до Вас без *«вельмишановного»*, по-дружньому, тепло й щиро» [587]. Подальші листи, через рік після початку листування, містять цілком дружні звертання до адресата: «Аркадію, любий» [590]; «Дорогі мої Аркашо і матінко, спасибі за клопоти...» [591]. Останні вміщені у виданні листи до Любченка починаються дружніми, навіть радше фамільярними звертаннями: «Дорогий Арка!» [592]; «Привіт тобі, Арко, завдовжки від Харкова до Азовського моря» [Там само]; «...Арко дорогий...» [593]. Загалом листи Куліша до Любченка, навіть пізніші, коли між письменниками встановились товариські відносини, є досить нейтральними щодо прояву емоцій та опису негараздів як причини негативного емоційного стану. Щоправда, в одному з листів Куліш побіжно торкається фінансових проблем у родині: «Банда [родина – Ю.К.] пише з Одеси, щоб прислав грошову підмогу і сам їхав до них...» [591]. Ще в одному листі Куліш пише, з певною гіперболізацією, про свій меланхолійний настрої, спричинений завантаженістю: «Не писав, бо перебував у стані такої *«меланхолії»*, що здавалось, немов усе життя, увесь світ то є РСІ – Утодік – Утодік – РСІ – драмсоюз – Утодік – РСІ» [592-593]. Однак, за словами самого Куліша, завдяки запрошенню Тичини на полювання його емоційний стан поліпшився: «Словом, Арко дорогий, *меланхолія моя почала проходити*, бо ½ суток довелось витратити на Джоя [мисливського собаку, подарованого Тичиною – Ю.К.] [593]; «...Григорович узяв мене на полювання. Вибув я там два дні. <...> Наслідок – *«меланхолія» моя розвіялась, туманцем залишилась десь на болотах і озерах...*» [Там само]. (Звернімо увагу на досить дотепне слово *меланхолія*, яке автор з певною самоіронією створив знову ж таки шляхом переогласовки слова *меланхолія*, очевидно, наблизивши його за звучанням до розмовно-просторічного слова *малахольний*, тобто дурний, несповна розуму).

Зовсім іншу тональність, ніж листи до колег-письменників, має листування М. Куліша з дружиною А. Невелль-Куліш. Воно поділене на дві частини: листи, написані до ув'язнення й заслання, і листування з місць позбавлення волі. Помітною рисою листів до дружини є їхній виразний побутовий характер. Куліш практично нічого не пише про свою літературну діяльність. Натомість основна увага приділена опису побуту, офіційній роботі, заробіткам тощо. Крім того, листи «доарештантського» періоду просякнуті гумором, доброзичливим кепкуванням і самоіронією. Показовими є звертання Куліша до дружини і дітей: «*Люба моя старенька! Дорогая старушко! Дорога дружино і чади! Дорогая моя бандо!*». Неодноразово Куліш звертається до дружини з жартівливими новотворами, натякаючи, очевидно, на її роботу друкаркою чи вміння працювати на друкарській машині: «*Дорогая, машинопишущая жона! Дорогая машинопишчице! Дорогая моя женомашинице!*» Один з листів починається жартівливо-шанобливим звертанням на ім'я та по батькові до дружини, дітей і навіть до собаки: «*Дорогі мої, гм ... Антоніно Іллівно, Ольго Миколаївно, Володимире Миколайовичу і Джой Джековичу!*» З іронією Куліш пише про своє життя, нерідко перебільшено деталізуючи його: «*...На сходах брудно. Я замів середню кімнату. Огірки – сорок копійок десяток, абрикоси – 20 коп. фунт. Всі жінки постриглися*» [659]; «*...силою впишаю в себе <...> шматок хліба з маслом, шинкою і помідорами (штука 7 коп.), <...> потім обідаю в якійсь домашній їдальні (85 коп. із трьох страв, чисто й поживно), потім іду в бур'ян відпочивати, потім – у вбиральню, потім – з вбиральні і так далі*» [660]. Однак попри жартівливий тон листів у них виразно проглядається стурбованість чоловіка й батька про свою родину: «*Дуже скучив за тобою і дітьми. <...> Значить, дома все гаразд і Вова одужав? <...> Топить тепліше хату, щоб не мерзли, та харчуйтеся смачніше*» [656]; «*Як у Вови конспект поживає? А в Льолі картопля?*» [664]. Таким чином, листи М. Куліша до дружини, написані до арешту, позначені виразним гумористичним забарвленням, іронією й самоіронією, за якими, однак, видні турботи й переживання письменника за свою родину.

Листи М. Куліша до дружини, написані з ув'язнення, зовсім інші як за обсягом, так і за емоційним забарвленням і стилістичними засобами. Вони досить короткі, суто інформативні: це повідомлення про побутові умови, про те, що отримано в посылці і що ще треба прислати тощо. Найпомітнішою емоцією в них є радість від отриманих листів: «*Нарешті одержав від тебе листівку. Дуже радий і сердечно дякую*» [670]; «*Учора й сьогодні одержав від вас аж два листи. Ви й уявити собі не можете, як я зрадів і який я радий особливо за вас, діти <...>* . *Дуже радий*» [672]. Також у листах звучать переживання за родину, яка перебуває в скрутних умовах: «*Тільки ти не турбуйся передачами, бо я ж знаю, яку в тебе скрутне матеріальне. То «передача» тільки завдаватиме мені невеселого думання*» [670]; «*Напиши, дуже тебе прошу, як твоє здоров'я й дітей. Як поживає бабушка?*» [673].

Отже, листування Миколи Куліша з погляду прояву в ньому емоційно-психічного стану автора показує читачеві й дослідникові талановитого, вимогливого до себе, хоч і стомленого хворобами, завантаженого на роботі, фінансово-побутовими негараздами митця і турботливого чоловіка й батька. Мовна палітра Кулішевої епістолярії дуже різноманітна. Вона демонструє глибоку ерудицію автора, почуття гумору, тонке відчуття ним семантики й стилістичних потенцій уживаних мовних одиниць. Автор послуговується широким спектром лексики: книжними словами-архаїзмами, тогочасними канцеляризмами, ідеологемами, народнорозмовною, незрідка й згубленою лексикою.

Помітним складником Кулішевих листів є фразеологізми. Це й народна фразеологія, і книжні вислови, і сучасні авторові стійкі словосполучки публіцистичного та офіційно-ділового характеру. За необхідності ФО піддаються структурній трансформації. Для виразнішого відтворення свого емоційно-психічного стану автор широко послуговується компаративними конструкціями.

У листах М. Куліш постає творчою особистістю, яка добре володіє словом, відчуває семантику й стилістичні потенції мовного матеріалу, може створити дотепний неологізм чи обіграти значення слова, нерідко надаючи листам гумористичного забарвлення чи висловлюючи цим іронічне ставлення до самого себе і власних проблем, але попри всі проблеми й негаразди наполегливо працює в літературній царині, щиро бажаючи принести людям користь своєю роботою.

Список використаної літератури

1. Богдан С. Мовна поведінка Павла Тичини в епістолярних діалогах з Лідією Папрук. *Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 5. С.38–64. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/805/1/Тyczyna%20i%20Lidia%20Paparuk.pdf>
2. Богдан С. Лексичний регулятив любові в епістолярних текстах Лесі Українки. *Тенденції розвитку української лексики і граматики. Частина I*, Варшава – Івано-Франківськ. 2014. С.47–77.
3. Братаніч О.В. Мовна особистість Г. Кочура в його епістолярній спадщині. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108983/37-Bratanich.pdf?sequence=1>

4. Власенко В.В. Мовна особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*, 2012. Т.25 (64). № 1. Часть 2. С. 349–354. URL: <http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/066.pdf>
5. Загнітко А. Мовна особистість в епістолярному дискурсі: типологія лінгвоіндивідуалізацій. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. № 33. Київ, 2016. С. 58–71. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/10769/14346>
6. Кузьменко В. Епістолярні діалоги Миколи Зерова з Миколою Хвильовим *Філологічні семінари*. 2014. Вип. 17. С. 68-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2014_17_11
7. Михайлин І. «Жане, бережи себе – таких, як ти, у нас дуже й дуже мало» URL: <http://litakcent.com/2015/02/25/zhane-berezhy-sebe-takyh-jak-ty-u-nas-duzhe-j-duzhe-malo/>
8. Романченко А.П. Елітарна мовна особистість в епістолярному та щоденниковому дискурсах: аспекти дослідження. *Проблеми загальної і слов'янського мовознавства*. Дніпро: Ліра, 2018. № 1. С.111–119. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/ffil/program_5bf1d44ff1ac6.pdf
9. Рудяченко О. Микола Куліш. Хвора мрія потомленого людства URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2831076-mikola-kulis-1-hvora-mriya-potomlenogo-ludstva.html>
10. Трифонов Р. Лінгвокультурні складники індивідуального мовлення Юрія Шевельова на (матеріалі есе та листів) URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/ukrayinska-mova/1697-roman-tryfonov-linhvokulturni-skladnyky-indyvidualnoho-movlennya-yuriya-shevelova-na-materiali-ese-ta-lystiv>
11. Трофименко Т. Микола Куліш та Іван Дніпровський: діалог крізь час «Південний архів» (Збірник наукових праць. Філологічні науки) . 2016. Вип. LXV. С. 126–131. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Pafn_2016_65_22
12. Невська Ю. Дискурсиви в епістолярії Миколи Куліша: комунікативно-прагматичний вибір: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство. 2019. 229 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2561/1/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE.%20%D0%92.%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8%D0%B2%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%B5%D0%BF%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%9C.%20%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%88%D0%B0%20.pdf>

Надійшла до редакції 14 лютого 2023 р.

Прийнята до друку 13 березня 2023 р.

References

1. Bohdan S. Linguistic behavior of Pavlo Tychyna in epistolary dialogues with Lidia Papruk. Linguistic creativity of Pavlo Tychyna in the mirror of the third millennium. *Ostroh: Publishing House of the National University "Ostroh Academy"*, 2011. Lexicographic series "Ukrainian individual author's neography". Vol. 5. P.38–64. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/805/1/Tyczyna%20i%20Lidia%20Paparuk.pdf>
2. Bohdan S. The lexical regulative words of love in Lesya Ukrainka's epistolary texts. *Tendencies in the development of Ukrainian vocabulary and grammar. Part 1*, Warsaw – Ivano-Frankivsk. 2014. P.47–77.
3. Bratanich O.V. Linguistic identity of H. Kochur in his epistolary heritage. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108983/37-Bratanich.pdf?sequence=1>
4. Vlasenko V.V. Linguistic identity of Lesya Ukrainka in epistolary discourse. *Scientific notes of the Tavriya National V.I. Vernadsky University. Series "Philology. Social communications"*, 2012. Vol. 25 (64). No. 1. Part 2. P. 349–354. URL: <http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/066.pdf>
5. Zahnitko A. Linguistic personality in the epistolary discourse: typology of linguistic individuations and linguistic individualizations. *The Humanities in technical institutions of higher education*. No. 33. Kyiv, 2016. P. 58–71. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/10769/14346>
6. Kuzmenko V. Epistolary dialogues of Mykola Zerov with Mykola Khvyliovyi *Philological seminars*. 2014. Edition 17. P. 68-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2014_17_11
7. Mykhajlyn I. "Zhan, take care of yourself – we have very, very few people like you". URL: <http://litakcent.com/2015/02/25/zhane-berezhy-sebe-takyh-jak-ty-u-nas-duzhe-j-duzhe-malo/>
8. Romanchenko A.P. Elite linguistic identity in epistolary and memoirs discourses: aspects of research. *Problems of general and Slavic linguistics*. Dnipro: Lira, 2018. No. 1. P.111–119. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/ffil/program_5bf1d44ff1ac6.pdf
9. Rudyachenko O. Mykola Kulish. A sick dream of a tired humanity. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2831076-mikola-kulis-1-hvora-mriya-potomlenogo-ludstva.html>
10. Tryfonov R. Linguistic and cultural components of author's speech of Yuriy Sheveliov (on the materials of essays and letters). URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/ukrayinska-mova/1697-roman-tryfonov-linhvokulturni-skladnyky-indyvidualnoho-movlennya-yuriya-shevelova-na-materiali-ese-ta-lystiv>
11. Trofymenko T. Mykola Kulish and Ivan Dniprovskiy: dialogue through time "Southern Archive" (*Collection of Scientific Works. Philological Sciences*). 2016. Edition LXV. P. 126–131. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Pafn_2016_65_22

12. Nevska Yu. Discursive units in Mykola Kulish's epistolary: communicative and pragmatic choice: monograph. Kharkiv: Kharkiv Historical and Philological Society, 2019. 229 p. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2561/1/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE.%20%D0%92.%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8%D0%B2%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%B5%D0%BF%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%9C.%20%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%88%D0%B0%20.pdf>

Submitted February 14, 2023.

Accepted March 13, 2023.

Iuri Kokhan, Doctor of Philosophy / Candidate of Philological Sciences, Associate professor in Ukrainian language V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Sq, 61022, Kharkiv, Ukraine); e-mail: iu.kokhan1961@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5650-4660>

Linguistic expression of emotional and mental state in Mykola Kulish's correspondence

The article presents the analysis of the collection of letters of the famous Ukrainian dramatist Mykola Kulish, representative of the generation Executed Renaissance. The writer's correspondence is analysed as a component of his artistic heritage. The accent is made on the importance of studies of the writer's correspondence, and the writer is seen as a representative of the inner world and the emotional and mental state of the word master, as it is exactly in the private correspondence that the author can be seen both as a writer and an ordinary person with his achievements, problems, and troubles.

The article deals with the linguistic units – words, collocations, and sentences – that were used by M. Kulish in his correspondence with his colleagues in writing as indicators of his emotional and mental state. It was discovered what emotional background the letters to his brothers in pen have, especially those written to I. Dniprovyki, as well the reasons for his state of mind that defines the choice of linguistics means for its expression. M. Kulish's letters contain his aesthetic principles of literary art, standpoints regarding his contemporary literature, evaluation of his own texts and the works of other authors. At the same time the writer appears before the reader as an ordinary person, exhausted by not being particularly healthy, by impecuniosity, provincial life and hard work in the institution of public and social education which is quite often greatly bureaucratized.

It was found out that the inner state of Mykola Khvyliovyi is represented by means of lexical and phraseological groups with various semantic and stylistic, in particular vernacular colloquialisms, including the pejoratives, obsolete words from the ancient Slavonic language, cliché, ideologemes, some author's neologisms. The role of phraseological units of different types such as idioms, literary quotations, set expressions in journalism writing and formal business style of speech is defined: to express the emotional and mental state of the writer.

Key words: correspondence, collection of letters, addressee, sender, emotional and mental state, linguistic personality, vocabulary, phraseological unit
